

Савро Анастасія В'ячеславівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук **Усачова К. С.**

МОВНА СИТУАЦІЯ В МІСТІ ХЕРСОН: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ, ПОЛІТИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗМІН

На сьогодні в мовознавстві значно посилюється інтерес до розвитку лінгвістичної галузі, яка характеризується комплексним студіюванням того чи того лінгвістичного явища, аспекту, розвитку наукової думки в історії науки, аналізу теорій і концепцій загалом, а також в окремих аспектах, традиціях, течіях, напрямках, розділах і школах.

Дослідження мовної ситуації в місті Херсон саме в лінгвістичному аспекті є актуальним, адже цей підхід дає можливість проаналізувати етапи розвитку української мови на фоні історичних подій, таких як початок війни Росії проти України, період окупації та деокупації міста, не тільки в сенсі змін у функціонуванні мови, але й спираючись на реакцію місцевого населення на зовнішні виклики, зокрема на процеси русифікації та українізації.

Мета цієї розвідки полягає у тому, аби забезпечити формування чіткого уявлення про те, як саме процеси примусової русифікації вплинули на мовну ситуацію регіону та піднесення української національної свідомості серед населення, оцінити затверджені плани та стратегії розвитку української мови після деокупації міста, а також проаналізувати теперішню ситуацію та результати впровадження мовних програм.

Поняття мовної ситуації можна репрезентувати як сукупність форм функціонування (а також стилів) однієї мови чи сукупності мов у їх територіально-соціальній взаємодії в межах певних географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень.

Критеріями мовної ситуації визначається сукупність даних про:

- 1) кількість мов, якими користуються в конкретній країні чи конкретному географічному ареалі;
- 2) стан і характер діалектів;
- 3) кількість носіїв кожної мовної формації та вартісне орієнтування носіїв щодо функціонування формацій у різних мовних суспільствах [1, с. 82].

Виходячи із вищезазначених критеріїв, передусім третього, розглянемо загальну характеристику мовної ситуації в Херсоні до 2014 року та ключові зміни після 2014 року.

На початок 2014 року Херсон був містом із переважно російськомовним населенням. Українська мова використовувалася переважно в офіційних сферах, освіті та культурі, але в неофіційних галузях комунікації домінувала російська. Політичні процеси в Україні, включно з рухом за євроінтеграцію, почали впливати на мовну ситуацію, викликаючи підвищення інтересу до державної мови. Після початку війни з Росією та анексії Криму відбулося помітне зростання патріотизму серед значної кількості херсонців. Проте загальний рівень піднесення національної свідомості херсонців характеризувався неоднорідністю. Так, багато людей почали усвідомлювати важливість української мови як символу національної ідентичності, проте у побутовому спілкуванні російська мова залишалася домінуючою. У цей період місцева влада Херсонщини запровадила ряд стратегій та програм для розвитку державної мови, зокрема, першочерговою метою стало проведення заходів щодо забезпечення функціонування української мови у російськомовних закладах освіти, кількість яких була меншою за україномовні.

Протягом 2017–2018 років з 27 шкіл із російською мовою викладання 16 закладів добровільно перейшли на українську мову і лише 11 закладів продовжили освітній процес російською мовою. Для цих закладів освіти за рахунок субвенції з державного бюджету було придбано обладнання для кабінетів української мови та літератури. На той період майже втричі зменшилася кількість здобувачів освіти 5-х класів, для яких освітній процес здійснювався російською мовою. Однак, ще не було завершено формування єдиного мовного середовища в закладах освіти м. Херсон, а також Великолепетиського, Іванівського, Каховського та Олешківського районів, де створювалися 5-ті класи з російською мовою навчання [2].

Незважаючи на це поступово всі заклади освіти підтримали перехід на українську мову навчання.

Таким чином можна зазначити, що протягом 2014–2022 років українська мова на території Херсонщини мала статус державної, але фактичне використання і її сприйняття залежали від конкретних обставин, зокрема, регіональних особливостей та політичних змін. Незважаючи на вплив держави та зростання патріотичних настроїв серед херсонців, значна частина населення все ще продовжувала вживати російську мову, що відображало складну мовну ситуацію в регіоні.

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року суттєво вплинуло на мовну сферу жителів Херсонщини. Регіон значно українізувався і не тільки декларативно, а й на рівні реальної поведінки. У перші дні війни російські окупанти розпочали чинити систематичний лінгвоцид, спрямований на придушення української мови та культурної ідентичності. В Херсоні проводилася тотальна русифікація, загалом розмовляти українською мовою було небезпечно. У місті утворилась інформаційна блокада. Запроваджувалась ліквідація систем доступу до українського зв'язку і ЗМІ. Паралельно відбувалася окупація інформаційного простору через нав'язування наративу невідворотності перебування окупантів в місті і регіоні [3, с. 10].

Репресії призвели до зближення тих, хто підтримував українську мову та культуру, адже багато людей почали усвідомлювати важливість патріотизму та збереження своєї мови як частини національної ідентичності. На тлі русифікації почали з'являтися соціальні рухи, які відкрито заявляли про свою підтримку української мови і культури. Яскравим прикладом відповідного руху є «Жовта стрічка» [5]. На окупованих російськими військами територіях України цей підпільний рух опору почав використовувати літеру «І» як символ спротиву окупантам, і символ надії, що Україна незабаром повернеться завдяки діям ЗСУ [6]. Таким чином, можна сказати, що спроби русифікації викликали відгук, який став каталізатором для підвищення національної свідомості та ідентичності в Херсоні, як і в інших регіонах України.

Після деокупації регіону розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації Олександра Прокудіна було затверджено Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Херсонській області на 2023–2025 роки. В документі зазначено, що мета програми – забезпечення

додержання конституційних гарантій і створення умов для всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території Херсонської області. Серед основних завдань – розширення мережі мовних курсів, створення 20 електронних бібліотек на базі пунктів незламності, розгорнутих у закладах освіти, проведення заходів з популяризації читання, поповнення фондів бібліотек кращими творами національної та світової літератури тощо [7]. Вулиці, проспекти, провулки та сквери, назви яких пов'язані з російськими діячами чи радянською ідеологією було перейменовано. Прикладом є вулиця, яку було перейменовано на честь бійців 124 бригади ТРО, звичайних херсонців, які у перші дні війни стали на захист Херсона від окупантів [8].

Станом на 2024 рік більша частина херсонців ухвалила рішення про перехід на спілкування українською мовою, але багато людей ще залишається білінгвами. У ситуації білінгвізму дві мови існують у межах одного колективу, і їх рівноправно використовують у різних комунікативних сферах залежно від соціальних потреб та інших параметрів комунікативного акту [1, с. 84]. У цьому аспекті варто констатувати, що між групами херсонців старшого і молодшого покоління є певні відмінності в оцінках мовної політики та поведінки. Люди старшого віку, зазвичай, надають перевагу російській мові. Багато з них виросли в умовах, коли російська домінувала, що вплинуло на їх мовні звички. Якщо говорити про молодь, то станом на 2024 рік вона без проблем говорить українською мовою.

Отже, дослідження мовної ситуації в Херсоні висвітлює важливі зміни, що відбулися в регіоні на фоні соціальних, культурних і політичних процесів. Від початку 2014 року спостерігається помітне зростання інтересу до української мови серед херсонців, яка почала асоціюватися з національною ідентичністю та опором проти агресії. Протидія русифікації, що проявлялася через соціальні рухи, такі як «Жовта стрічка», проводить, що попри систематичний тиск окупантів, населення продовжує боротися за своє право на мову та культурну ідентичність. Відбулися також зміни у мовній політиці, зокрема, зменшилось використання російської мови в публічних сферах та відбулось підвищення статусу української мови, що відображає поступовий перехід до українськомовного середовища. Таким чином, мовна ситуація в Херсоні зазнала суттєвих трансформацій, які відображають як реакцію на зовнішні виклики, так і внутрішні зміни в свідомості населення.

Підтримка української мови в умовах сучасних викликів є важливим кроком до зміцнення національної ідентичності та культурної автономії.

Список використаних джерел

1. Узунов Стефан. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм чи диглосія? *Українське мовознавство*. №1(44). 2014. С. 81-93. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Um_2014_1_9.pdf.

2. Херсонська обласна державна адміністрація. У школах Херсонської області триває процес переходу на українську мову викладання. 29.08.2018. URL: <https://khoda.gov.ua/u-shkola-hersonskoi-oblasti-trivaє-proces-perehodu-na-ukraїnsku-movu-vikladannja>.

3. Дар'я Мальчикова, Ігор Пилипенко. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). 6-15 с., Київ, 2023. URL: https://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-88/Malchukova_Pylypenko_6-15.pdf.

4. Новини Приазов'я. Проект Радіо Свобода. 17.11.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovya-kherson-rukh-oporu-zhovta-strichka/32135202.html>.

5. Ростислав Хотин. Проект Радіо Свобода. Українське підпілля літерою «Ї» бореться з Росією на окупованих територіях. 15.10.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-viyna-okupatsiya-mova-litera-yi/32083789.html>.

6. Уповноважений із захисту державної мови. У Херсонській області затверджено мовну програму. 10.04.2024. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/zatverdzheno-prohramu-rozvytku-ta-funktsionuvannia-ukraїnskoi-movy-iak-derzhavnoi-v-usikh-sferakh-suspilnoho-zhyttia-u-khersonskii-oblasti-na-2023-2025-roky>.

7. Газета «Гривна». Вулиці Херсона. Ідентифікація. 14.09.2024. URL: [https://grivna.ua/publikatsii/vulici-hersona-identifikaciya-epizod-4-vulicya-geroyiv-teritorialnoyi-oboroni-\(video\)](https://grivna.ua/publikatsii/vulici-hersona-identifikaciya-epizod-4-vulicya-geroyiv-teritorialnoyi-oboroni-(video)).